

Van kwantiteit naar kwaliteit:

Via natuurinclusief naar volledig duurzaam

SP

Voorwoord

De provincie Fryslân gaat haar landbouwbeleid herzien. Volgens de SP is het van groot belang dat de provincie haar beleid van kwantiteit omvormt naar een beleid van kwaliteit. Voor een toekomstbestendige bodem waar boeren kunnen boeren voor een eerlijke prijs en een eerlijk product. Een platteland dat leeft en leefbaar blijft.

De reguliere landbouw heeft het zwaar. De melkprijs is na het loslaten van het quotum gekelderde. Doordat boeren massaal stoppen raakt het landschap en haar sociale structuur ontwricht. De sector loopt tegen betalingsproblemen aan. Reguliere melkveehouders hebben gemiddeld een inkomen van €34.000 in 2015 en slechts €25.000 in 2016 daar waar biologische boeren nog een gemiddeld inkomen van €60.000 in 2015 en €55.000 in 2016 behaalden.

Naast de melkprijs zijn de boeren ook geplaagd door een overdaad aan muizen en ganzen. Volgens Alterra (Apeldoorn, 2005) kan ook hier de oorzaak gevonden worden bij de intensieve landbouw. Ontwaterde bodems, een lage predatorenstand en grote weilanden met eiwitrijk gras op veen-kleilagen zijn zeer gunstig voor de muizen- en ganzenpopulaties. 2015 was het jaar dat de noodklok voor de bodem werd geluid (FAO 2015). De bodemstructuur van de grond verslechtert door intensief bodemgebruik. De boer moet steeds harder werken om een hoge opbrengst te blijven halen, omdat de boer alles aan moet voeren (meststoffen, water) (Siafouli, M et al, 2015). Met de dreigende afschaffing van de derogatie door het verbreken van het fosfaatplafond is dit een praktijk die niet meer vol te houden is. Buiten dat, gaat het ten koste van biodiversiteit in de bodem en het landschap, en dus ten koste van een stabiel ecosysteem.

Landbouw is van groot belang in onze provincie. De SP staat voor een landbouw waar de boer een eerlijk prijs verdient voor een eerlijk product. Daar waar vroeger efficiëntie, schaalvergroting en prijsconcurrentie het standaardantwoord was voor de landbouw voldoet dit niet meer. We zullen over moeten op een meer zorgvuldige productie. Maar hoe doe je dat eigenlijk? En wat is een eerlijk product? Volgens de SP is een eerlijk product een product dat voortkomt uit een productiewijze die geen afbraak doet aan bodem, dier of milieu. Boeren met wat de natuur je te bieden heeft. Boeren met respect voor bodemleven en het individuele dier en waar de boer een prijs voor krijgt die het mogelijk maakt om er fatsoenlijk van te leven.

Cijfers van het LEI laten zien dat biologisch boeren financieel goed haalbaar is (Agrimet 2016) Maar pilots met natuurinclusieve landbouw hebben ook genoeg voorbeelden laten zien dat het goed mogelijk is om te boeren zonder afbraak aan bodem en biodiversiteit voor een eerlijke prijs (WUR 2015). Consumenten willen meer betalen voor weidemelk of rundvlees uit de natuur in de buurt. Door kortere ketens komt ook nog eens een groter aandeel van de prijs bij de boer terecht. Het verkoopverhaal, het verdienmodel en het organisatiemodel zijn bepalend voor het succes (WUR 2013).

Boeren op kwaliteit in plaats van kwantiteit: dat kan! Iedere boer op zijn eigen manier. Verhalen van boeren waar de SP geweest is ondersteunen dit hartgrondig. Maar er is meer nodig. Ook samenwerking tussen boeren is nodig (Polman 2010) en een overheid die stuurt en ondersteunt waar dat nodig is. Sturing op grondgebondenheid, kringlooplandbouw, verplichte weidegang, akkerrandenbeleid, faciliteren van boerenmarkten en helpen bij het opzetten van lokale merken en collectieven zijn zo een paar ideeën.

Nu is de tijd voor kwaliteit.

Daarom dit boek vol goede voorbeelden, maar vooral vol inspiratie!

Fenna Feenstra, fractievoorzitter SP Fryslân

(bronnen: zie pagina 17)

De boer centraal:

Essentieel voor het traject van natuurinclusieve landbouw is uiteraard de individuele boer. Zij en/of hij kiest voor de vorm van bedrijfsvoering die zij of hij wil. Zonder de wil, mogelijkheid of belang van deze boer is geen omslag mogelijk. Daarom moeten we deze boer niets opleggen, maar helpen, stimuleren en maatregelen bieden in plaats van opleggen of zelfs afremmen.

Communicatie naar de boer en kennisdeling tussen boeren en instellingen of natuurorganisaties en overheden zijn hierbij cruciaal. Ook is een breed scala aan maatregelen en ondersteuning nodig, zodat er voor elk soort bedrijf een passende maatregel voorhanden is.

Jaring Brunia, Flansum (Raerd)

Jaring is zoon van een reguliere boer en wist als kind één ding zeker: boer ging hij nooit worden. Doordat hij bij familie op de boerderij ging helpen, kwam hij toch tot de conclusie dat hij kleinschalig en duurzaam wilde boeren.

Door zijn eigen ervaring, door kennisdeling met collega-boeren en logisch nadenken, heeft hij dat al snel bereikt. Hij is in 11 maanden tijd omgeschakeld naar biologisch; dat kon zo snel doordat het een bedrijf in opbouw was. De keuze voor kleinschalig werd ook ingegeven door een belangrijke eis die hij zichzelf stelde: "Ik wil ook kunnen stoppen."

Een essentiële uitspraak: Jaring wil niet vastzitten in een financiële dwangbuis van leningen, schaalvergroting en afname van krachtvoer. "Ik kan beter met de natuur boeren, dan er tegenin." De werkwijze van Jaring is dan ook heel logisch: zijn koeien kunnen - en gaan - naar buiten wanneer ze willen, de koeien kalveren in de tijd dat het gras het meest voedzaam is en hij put de bodem niet uit door het toepassen van stripweiden. Verder maakt hij ook geen kosten voor antibiotica.

De kostprijs voor een liter melk ligt voor hem rond de €0,25, terwijl de gemiddelde prijs die hij ontving in 2016 rond de €0,50 lag. Verder maakt hij ook geen kosten voor antibiotica. Daarnaast heeft hij inkomsten uit de weidevogelpakketten. Daarvoor heeft hij een perceel plas-dras aangelegd. De regels werken echter niet: een door predatoren leeggegeten stuk land mag niet gemaaid worden voor 15 juni, maar een stuk land dat nog vol kuikens zit wel.

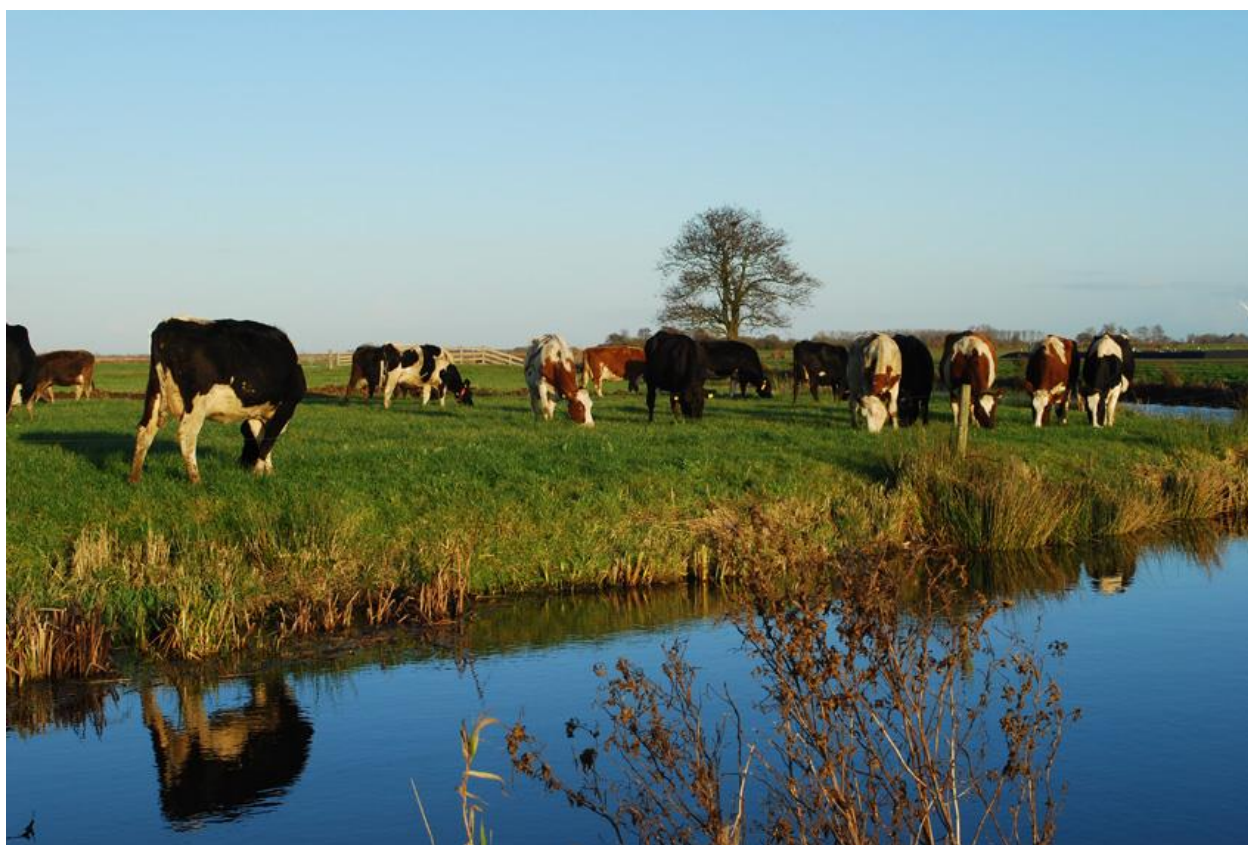
Jaring is een groot voorstander van goed onderwijs: "Boeren kan zo simpel zijn. Ik kan het starters in een maand of drie leren. Het huidige onderwijs wordt echter bepaald door de grote bedrijven. Ze maken van boeren geen producenten, maar consumenten." Boeren die nu stoppen bieden volgens Jaring een goede kans voor startende, duurzame boerenbedrijven. Hij ziet een "opstartfonds" als een goede optie om deze boeren een kans te geven. Grote bedrijven kopen anders het land op om hun mest kwijt te kunnen en zo blijf je schaalvergroting stimuleren. Zulke startende bedrijven kunnen binnen twee jaar winstgevend zijn. Dat dit inderdaad kan heeft hij zelf laten zien.

Sierd Deinum en Joke Ensing in Sondel.

Sierd en Joke weiden circa 75 stuks melk- en vleeskoeien in “taartpunten” lang en kruidenrijk gras volgens de pure-graze-methode. In de zomer krijgt het gras een week of zes de tijd om te groeien en in de herfst en winter zo’n acht weken. Om de vier uur krijgt het vee een verse taartpunt. De weiden bestaan uit een viertal grassoorten en verschillende plantensoorten als cichorei, klaver, weegbree, duizendblad en zuring.

Het vee krijgt alleen dit kruidenrijke gras te eten en geen graan of krachtvoer. Dit heeft onder meer tot gevolg dat er geen antibiotica hoeven worden gebruikt. Het vee is zo gezond dat de veeartskosten niet meer dan €15,- per koe per jaar zijn. De koeien worden gemiddeld 2 à 3 jaar ouder dan in de traditionele melkveehouderij.

Naast de koeien hebben Sierd en Joke nog een honderdtal kippen. Die huizen in twee oude caravans, die de koeien op enige afstand volgen. In de koeienvlaaien wemelt het na enige tijd van de vliegen, larven en wormen, waar de kippen zich aan tegoed doen. Daarbij wordt de mest door het wroeten van de kippen over het land verspreid. De eieren worden in de eigen biologische boerderijwinkel verkocht. Ook verkopen zij biologisch vlees van de eigen Hereford koeien en zuivel van de Friesbonte koeien. Daarnaast worden in de winkel ook biologische groenten en brood van ander producenten verkocht.

Het vanaf 2004 biologische bedrijf doet het zo goed dat er sinds 2008 een maatschap is met een aangekochte tweede boerderij in Elahuizen. Het rendement neemt nog steeds toe en inmiddels benadert de opbrengst van de biologische landbouw die van de traditionele landbouw, simpelweg omdat er veel minder kosten worden gemaakt; het resultaat is de laatste vijf jaar verdubbeld. De opbrengst van de maatschap is momenteel zo’n 800.000 liter melk.

Het plan is om nog robuuster te gaan produceren. Zo willen ze bijvoorbeeld ook beginnen met agroforestry: houtteelt op hun huiskavel, aansluitend aan het bouwblok, mogelijk ook fruitbomen. Ze zien de toekomst met vertrouwen tegemoet, want volgens hen liggen er in de biologische sector nog genoeg mogelijkheden.

Kees Timmers, Engwierum

Kees is oorspronkelijk landschapsarchitect, maar is inmiddels al 38 jaar biologisch akkerboer. Op zijn bedrijf wordt per jaar 80-90 hectare grond bewerkt. Hij heeft twee man in vaste dienst, waarvan een van de sociale werkplaats. In de lente/zomer wordt er met een

man of twintig zo'n zes, zeven weken gewied. De biologische landbouw brengt voor hem meer op dan de reguliere. Wel is Kees vrijwel volledig afhankelijk van de export; slechts zo'n 2% van zijn productie is voor de Nederlandse markt. Kees ploegt minder diep dan gebruikelijk: zo'n 15 tot 18 cm, waar 25 tot 28 cm gangbaar is.

Zijn manier van boeren vraagt flexibiliteit: de ene week besteedt hij misschien 20 uur aan zijn bedrijf, terwijl het een week later wel meer dan 80 uur kan zijn. Hij teelt alleen wintergewassen. Denk aan uien, pompoenen, winterwortel, sjalotten, pootaardappelen, rode biet, granen en gras-klover. Deze producten worden op basis van de "1-op-7-rotatie" geteeld. Dat zou bijvoorbeeld kunnen zijn: 1

jaar pompoen, 2 jaar gras-klover, 1 jaar uien en weer 2 jaar grasklover. Dit geeft rust aan de bodem, bindt stikstof uit de lucht en zorgt voor veel humus in de bodem waarmee actief bodemleven gestimuleerd wordt. Een goede bodem geeft minder ziektes. In de 38 jaar dat Kees biologisch boer is, heeft hij nog nooit een mislukte oogst gehad.

Een belangrijke boodschap die hij meegeeft: wees zuinig op je bodem. Laat deze ook nooit open, want dan spoelt al het goede weg. De bodem is de basis van alles.

Foppe Nijboer, Boelenslaan

Foppe is, naast biologisch boer, ook voorzitter van de Feriening Biologyske Boeren Fryslân (FBBF). De 80 leden van deze vereniging voelen zich niet vertegenwoordigd door de LTO en hebben zich daarom verenigd, om ook rond de tafel te zitten in verschillende overlegstructuren. De meeste boeren van de FBBF zijn ook aangesloten bij het Netwerk Grondig, dat de belangen van grondgebonden boeren behartigt.

Voor Foppe staat het hele systeem van bodem, plant, dier en mest voorop. Hij heeft zijn bedrijf in Boelenslaan; een bedrijf heeft met zeventig melkkoeien en 55 hectare grasland. Het gebied rond zijn bedrijf leent zich niet voor grootschaligheid, omdat het gaat om kleine percelen, met rondom elzensingels.

Nijboer: “De melkprijs bevindt zich al veel te lang op een te laag niveau. Het is crisis en dat vraagt om een andere koers. Wij zouden willen dat die grote groep van licht intensieve melkveehouders eens goed gaat nadenken over extensivering. Generaties boeren zijn opgevoed met het idee dat alles nog intensiever en grootschaliger moet. Dat heeft geleid tot een enorme stijging van de kostprijs, terwijl een boer met wat minder koeien veel kosten kan drukken. Zo hoeft hij geen of minder mest af te zetten en veel minder voer aan te kopen. Dat maakt zijn boerenbedrijf veel minder kwetsbaar en hij krijgt er bovendien veel maatschappelijke waardering voor terug.”

De FBBF vindt dat er in het onderwijs meer aandacht zou moeten worden besteed aan de biologische landbouw. Als voorbeeld geeft Nijboer de Dairy Campus: modelboerderij annex onderzoekscentrum. Daar wordt gezocht naar mogelijkheden voor een duurzame en maatschappelijk geaccepteerde melkveehouderij, maar er is niets biologisch. De FBBF probeert al jaren een project van de grond te krijgen, maar zij lopen daarbij tegen een muur op.

Melle de Vries, Sybrandahûs

Minder bekend binnen de landbouw is de geitenhouderij. Melle de Vries houdt circa 520 volwassen geiten en 200 lammeren. Hij werkt al sinds 2003 biologisch. De geiten worden in drie groepen geweid, waarbij de lammeren ook gewoon meegaan. Melle heeft daarvoor de beschikking over 27 hectare land met grasklaver. Er worden momenteel 490 geiten gemolken. Gemiddeld levert een geit 2,5 tot 3 liter melk per dag. De prijs voor biologische geitenmelk ligt met €0,875 ruim hoger dan reguliere geitenmelk, die €0,67 per liter opbrengt.

Melkgeiten en melkschapen zijn in Nederland de belangrijkste bron van Q-koorts. Daarom worden de geiten van Melle 1x per jaar tegen Q-koorts ingeënt en om de paar weken gemonitord. Er worden zo weinig mogelijk antibiotica gebruikt. Een vaker voorkomende klacht als baarmoederontsteking wordt behandeld met een homeopatisch middel.

Melle houdt zijn geiten op een biologische manier, want hij vindt dat de natuur z'n gang moet kunnen gaan. Geiten die hebben gelamd staan bijvoorbeeld vier tot acht weken droog, zodat hij daar geen productie van heeft.

Jelte Bakker, Ginnum (weidevogelbeheer)

Jelte houdt 160 koeien op 92 hectare. Hij doet aan weidevogelbeheer door 20 hectare grasland, met een hoger waterpeil, pas na half juni te maaien. Volgens Jelte is het van belang voor de weidevogels dat het land zo vroeg mogelijk wordt bemest, bij voorkeur na een paar dagen vorst. Hij bemest zelf met ruige mest, wat een combinatie is van vaste mest met stro. Dat is goed voor het bodemleven, waardoor vogels ook meer voedsel kunnen vinden. Ook is er door ruige mest veel minder uitspoeling van fosfaat en stikstof dan door drijfmest.

Jelte Bakker zou in het agrarisch onderwijs graag meer aandacht willen voor de weidevogel en door deze kennis meer jonge boeren willen enthousiasmeren voor weidevogelbeheer.

Jelte loopt regelmatig tegen regelgeving aan. Soms doet hij meer dan er gevraagd wordt, om dan vervolgens te worden gekort omdat het niet binnen de subsidieregeling valt. Ook vindt hij het wel eens lastig om aan weidevogelbeheer te doen terwijl boeren in de omgeving dit niet doen. Ook kan het hem storen dat sommige collega's alleen aan weidevogelbeheer doen als er veel geld tegenover staat. Zonder een persoonlijke drijfveer en zien van het belang van biodiversiteit blijft de omschakeling lastig.

Jan Jellema en Hanneke Hansma (Loënga)

Jan en Hanneke hebben een alternatieve bedrijfsfilosofie. Ze kijken naar wat de natuur te bieden heeft. Zij beleven het boerenleven en halen daar ook rust en geluk uit. Dat willen zij ook delen, met wie dat maar wil.

Hun familiekudde is volgens hen het meest gunstig voor de koe en dus ook voor de boer. De kalveren lopen gewoon tussen de melkkoeien. Er wordt zo veel mogelijk lang en veelzijdig gras aangeboden, omdat dit is wat de koe van nature eet. In de zomer wordt er geweid en in de winter worden in de stal meerder soorten voer aangeboden, waar de koe zelf uit kan kiezen. Hun koeien worden gemiddeld twee jaar ouder dan een koe uit de reguliere melkveehouderij. De kalveren zijn allemaal kerngezond en slepende melkziekte komt niet voor bij deze kudde. Antibiotica worden niet gebruikt.

De stierkalfjes groeien op bij hun moeder en worden op latere leeftijd geslacht. Het vlees wordt verkocht in de eigen boerderijwinkel.

Marten Dijkstra, Aldeboarn

Het veenweidegebied kent haar eigen specifieke problematiek. Om boeren met zwaardere machines op het land te kunnen laten werken, is het waterpeil sinds enkele decennia verlaagd tot 90 cm onder het maaiveld. Met als gevolg versnelde inklinking van het veen door oxidatie. Marten Dijkstra is biologisch boer in Aldeboarn, waar hij 75 koeien houdt op ruim 52 hectare land. In het najaar van 2016 is op 4 hectare van Dijkstra een proef gestart met een hoger waterpeil en extra drainage. Het is een van de acht pilots van Wetterskip Fryslân en de provincie. Op vier hectare van Dijkstra's land wordt het waterpeil 30 cm omhoog gebracht. Dat moet de snelheid van de inklinking van het veen met 30 tot 60% verminderen. Bovendien wordt hiermee de uitstoot van broeikasgassen verminderd.

Overigens houdt Dijkstra wel zelf controle op zijn waterstanden. Als hij bijvoorbeeld het land op wil om te maaien, laat hij het waterpeil kort ervoor zakken. Als hij klaar is, brengt hij het peil weer omhoog. Uiteraard gebeurt dit binnen de grenzen die het Wetterskip stelt, waarbij het een voorwaarde is dat boer en Wetterskip elkaar vertrouwen.

De diepdrainage vergt echter wel een investering; de boer is bijna het dubbele kwijt dan wat hij voor gewone drainage betaalt. Voorheen had Dijkstra drains om de 15 meter op een diepte van 90 cm, nu liggen de drains om de zes meter op een diepte van 75 cm. Die buizen zorgen niet alleen voor een snelle afvoer van water maar ook voor een goede verdeling van het water in de bodem. Het geeft echter een extra voordeel. Niet alleen is het land snel droog te krijgen, in hete zomers kan het land ook goed worden bevochtigd omdat de leidingen onder het slotwaterpeil uitkomen. Dit kan zo'n anderhalve snee extra gras opleveren.

Eind 2017 komt de eerste tussenrapportage van de acht pilots, in 2019 zal er een eindrapportage komen. Als de proeven succesvol zijn, is de hoop dat er draagvlak komt onder boeren in het veenweidegebied om het waterpeil in de sloten omhoog te brengen.

Definities

Wat is natuurinclusieve landbouw?

Volgens de WUR¹ is de kern, dat de landbouw wordt bedreven als werken aan en in een levend ecosysteem en niet als een voedselabriek. Natuurinclusieve landbouw moet leiden naar een landbouw die hoogwaardig en veilig voedsel oplevert, die het milieu minder belast en zorgt voor verbetering van de biodiversiteit op het boerenland en de belevingswaarde van het agrarisch landschap verhoogt.

Kening fan 'e Greide schrijft in haar rapport² in opdracht van de provincie Fryslân: Natuurinclusieve melkveehouderij definiëren we als de optimale verhouding tussen rendement op bedrijfsvoering en op biodiversiteit. Dit met een samenhang tussen Landbouwkundig rendement, bedrijfseconomisch rendement, biodiversiteitsrendement en gebiedsgericht rendement.

Wat de SP betreft is natuurinclusieve landbouw:

Natuurinclusieve landbouw heeft volgens de SP nog geen definitie, maar is een proces, koers en ontwikkeling. Na jarenlange focus op productie, schaalvergroting en rendement moet het roer om en is natuurinclusieve landbouw het pad naar volledig duurzaam.

Wat is biologische landbouw?

Volgens Bionext³: biologische landbouw is de meest duurzame manier om landbouw te bedrijven en voedsel te produceren. Het milieu wordt gespaard, biodiversiteit bevordert, natuurlijke hulpbronnen in stand gehouden, kringlopen bewaard, dierenwelzijn gerespecteerd, het platteland leefbaar gehouden, en consumenten verwend met voeding die met natuurlijke ingrediënten en procedés is vervaardigd.

De biologische landbouw is gecertificeerd en voldoet aan strenge criteria: "Een landbouwproduct of voedingsmiddel mag alleen biologisch heten als het productieproces aan wettelijke voorschriften voldoet. De Europese overheid bepaalt de regels, de ruim 4000 gecertificeerde bio-ondernemers leven deze na en zij worden hierop gecontroleerd. Zo kan de consument ervan op aan dat een biologisch product ook écht biologisch is. We houden toezicht op de hele biologische keten, in opdracht van het Ministerie van EZ."⁴

Biologisch dynamische landbouw

Biologische landbouw, met een Demeter⁵ keurmerk, zet nog een plus op biologisch, met extra eisen op het gebied van bijvoorbeeld mest- en bodemgebruik, dierenwelzijn, enz.

¹ Natuurinclusieve landbouw – Food-for-thought – WUR <http://edepot.wur.nl/401503>

² Living Lab, natuurinclusieve melkveehouderij – Kening fan 'e Greide

³ https://bionext.nl/wat-is-biologisch?gclid=CI_RkfmYydECFUK7GwodRa8J5Q

⁴ www.skal.nl

⁵ <http://www.stichtingdemeter.nl/demeter/demeter-keurmerk/>

Waarom biologisch?

Biologisch heeft een aantal belangrijke maatschappelijke voordelen ten opzichten van reguliere landbouw/veehouderij.

- Geen gebruik van bestrijdingsmiddelen (water, bodem);
- Geen overbemesting;
- Grotere biodiversiteit;
- Gaat goed samen met leefbaarheid en toerisme.

Onze voorstellen

Voorstel 1

Bij de vaststelling van de omgevingsvisie moeten gebieden worden aangewezen, samenhangend met natuur- en landschapsbeheer, waar biologisch boeren de voorkeur geniet.

Voorstel 2

Neem de regie om projecten te ondersteunen en aan te jagen, met name in het Veenweidegebied, zodat de 12 miljoen die hier voor gereserveerd is besteed kan worden. Focus op boeren die wel aan de slag willen met projecten en laat je niet te veel remmen door boeren die dat niet willen.

Voorstel 3

Een eerlijke prijs voor een eerlijk product. Dat is wat de boer wil, maar ook de meeste afnemers. De afzetmarkt voor streek- en duurzame producten groeit. Zet in op ketenontwikkeling voor productie en afname. Communiceer als provincie met boer en consument.

Voorstel 4

Ga schaalvergroting tegen. Onderzoek welke factoren van het beleid van overheid, banken, slachterijen, voerbedrijven en zuivelbedrijven de schaalvergroting in de hand werken en stel een plan op om dit tegen te gaan.

Voorstel 5

Maak gebruik van bestaande netwerken. Laat “andersoortige boeren” zoals weidevogelboeren, streekboeren of andere collectieven en extra stap maken. Zij staan vaak al open voor nieuwe wegen. Faciliteer en ondersteun initiatieven, gebiedscollectieven, samenwerkingsverbanden en coöperaties op het gebied van natuurinclusieve landbouw.

Voorstel 6

Er is in Fryslân geen MBO-opleiding biologisch boer; alleen de HBO-studie aan van Hall Larenstein. Kennis is belangrijk; niet alleen voor de productie, maar ook voor de bedrijfsvoering.

Zet in op kennisdeling en opleiding duurzame/biologische/natuurinclusieve landbouw. Onderzoek de mogelijkheid voor een MBO-opleiding tot biologisch boer in Fryslân en investeer fors in Living Lab. Kennisdeling kan ook via een constructie zoals Netwerk Duurzame Dorpen, met gratis kennisverstrekking en formats

Voorstel 7

Stel per landschapsgebied het landbouwbeleid vast. Voorbeelden van landschapsgebieden zijn de Noordelijke Friese wouden, de kleistreek in het Noorwesten en het veenweidegebied.

Voorstel 8

Verpacht provinciale grond alleen aan biologische boeren of aan boeren die natuurinclusief willen boeren.

Voorstel 9

Omschakelen naar biologisch kost een boer twee jaar. Twee jaar lang wel biologisch werken, maar nog geen keurmerk en dus ook geen hogere opbrengst voor zijn product. Ook de certificering van een biologisch bedrijf is duur. Faciliteer/financier/subsidieer de omschakeling naar biologisch, zonder hiervoor een quotum of subsidieplafond in te stellen

Voorstel 10

Overleg niet alleen met LTO, maar ook altijd met Netwerk Grondig en de vereniging van biologische boeren Fryslân. Maak daar geen overlegcircus van, maar houd het praktisch.

Van harte aanbevolen.

Wij bevelen u twee rapporten aan:

Van Alterra Wagening UR

<http://www.wur.nl/nl/artikel/Brochure-Op-weg-naar-een-natuurinclusieve-duurzame-landbouw.htm>

Van LEI Wageningen UR en Het Groene Brein

https://www.portaalnatuurenlanschap.nl/assets/Verdienmodellen-Natuurinclusieve-Landbouw_2015_05_20-1.pdf

Bronnen: (uit de inleiding)

2016. Agrimatie: alle feiten en cijfers Nederlandse land-en tuinbouw (LEI Wageningen UR).

Van Apeldoorn, R.C., 2005. Muizenplagen in Nederland: oorzaken en bestrijding (No. 1234). Alterra.

Bremmer, B., de Jong, D. and Migchels, G., 2014. Bedrijfstijlen in de multifunctionele landbouw (No. 593). PPO-AGV.

Dagevos, H., van der Schans, J.W., Kortstee, H.J.M., Dijkshoorn-Dekker, M.W.C., van den Burg, S.W.K., Smits, M.J.W. and van den Broek, E.M.F., 2014. Een wijde blik verruimt het denken: duurzaam voedsel produceren en consumeren in een breed kader. LEI Wageningen UR.

Korzekwa, K., 2015. International Year of Soils Aims to Raise Soil's Profile. Soil Science Society of America: Madison, WI, USA.

Lohman, J. 2015. Hoe we in een generatie onze vruchtbaarste grond vergalden, Trouw 26 april 2015.

Polman, N., Poppe, K.J., van der Schans, J.W. and van der Ploeg, J.D., 2010. Nested markets with common pool resources in multifunctional agriculture. *Rivista di economia agraria*, 65(2), pp.295-318.

Polman, N.B.P., Dijkshoorn, M.W.C., Doorneweert, R.B., Rijk, P.J., Vogelzang, T.A., Reinhard, A.J. and Heideveld, A., 2015. Verdienmodellen natuurinclusieve landbouw. LEI Wageningen UR.

Tsiafouli, M.A., Thébault, E., Sgardelis, S.P., Ruiten, P.C., Putten, W.H., Birkhofer, K., Hemerik, L., Vries, F.T., Bardgett, R.D., Brady, M.V. and Bjornlund, L., 2015. Intensive agriculture reduces soil biodiversity across Europe. *Global change biology*, 21(2), pp.973-985.

Westerink-Petersen, J., Engelsma, K.A. and Migchels, G., 2013. Natuur als onderdeel van het product, kunnen onderscheidende merken natuur en landschap financieren? (No. 2389), Alterra.

Met dank aan alle boeren die ons de afgelopen twee jaar bijzonder gastvrij hebben ontvangen.